

Valachi Anna (1948 – 2018)

Erős Ferenc

„És eljött Valachi...”*

Az elmúlt 13 hónap a veszteségek időszaka volt számomra és sok jelenlévő meg távollévő barátunk számára. 2017 decemberében meghalt legjobb barátom, dr. Stark András pécsi pszichiáter, aki nemzedékeket tanított arra, hogyan lehet, és hogyan kell irodalmi és filmművészeti alkotásokat pszichoanalitikusan értelmezni. 2018 áprilisában elhunyt egy másik közeli barátom, Szőke Katalin irodalomtudós, a szegedi egyetem orosz irodalom professzora. Augusztusban elvesztettem feleségemet, Surányi Verát. Most Valachi Annára emlékezünk, aki novemberben távozott közülünk. Ezek a veszteségek szinte felfoghatatlanok; nemcsak az élet, hanem a halál is összekötötte őket, időben és térben egyaránt. Annával utoljára itt, a Petőfi Irodalmi Múzeumban találkoztam 2018 májusában, a Stark Andrásról szóló megemlékezésen, amelynek egyik előadójaként is szerepelt. Ezen a májusi esten még Vera is jelen volt, talán utoljára ilyen nyilvános eseményen. Most már egyikük sem lehet itt... Annát gyengének és törékenynek láttam, szomorúnak, hiszen gyászolta férjét, Dávidot, akitől

* Elhangzott a József Attila Társaság és a Ferenczi Sándor Egyesület megemlékezésén a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2019. január 7-én.

2017 elején búcsúztunk. Nem tudtam, hogy Annát nem csak a gyász sújtja, hanem súlyos testi betegségben is szenved.

Annát a nyolcvanas évek elején ismertem meg, amikor a *Könyvvilág* című lap egyik szerkesztőjeként dolgozott. Ebben az időben recenziókat írtam akkor újonnan megjelent pszichológiai könyvekről, így például Freud *Álomfejtéséről* vagy a Magyar Hírmondó sorozatban megjelent *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében* című Ferenczi-válogatásról. Már csak azért is szerettem a recenzióírást és különösen magát a *Könyvvilágot*, mert amikor csak bementem a Vörösmarty téri kultúrpalotában székelő szerkesztőségbe, találkozhattam, ha éppen szerencsém volt, Valachi Annával is. Az akkori találkozások emléke ma is él bennem: Anna gyönyörű nő volt, fekete hajjal, kicsit sápadt arccal, és elbűvölő kék szemekkel. Megtörtén is ilyen volt akkor, amikor tavaly májusban utoljára láttam. A korai találkozások után később több más helyen is összejátszottam vele, különféle konferenciákon, a *Miért fáj ma is?* című kötet előkészítése kapcsán, majd az 1988-ban megalakult Ferenczi Sándor Egyesület rendezvényein.

Anna lelkesen bekapcsolódott a Ferenczi Sándor Egyesület 1990-ben alapított folyóiratának, a *Thalassának* a tevékenységébe is. 2001-ben lett a lap szerkesztőségének tagja, és 2001 és 2003 között több számon át ő jegyezte felelős szerkesztőként a folyóiratot. Erről a tisztségről azonban lemondott, holott ideális szerkesztő volt, tudós irodalmár, egyszersmind profi újságíró, ám talán éppen ezért elviselhetetlen feszültséget okozott számára, ha a szerzők nem teljesítették ígéreteiket, késlekedtek, vagy ha hiányos, pontatlan kéziratokat adtak le. De továbbra is a szerkesztőség, illetve a szerkesztőbizottság tagja maradt, és ezt a pozícióját mindvégig megtartotta a lap utódjánál, a 2011-ben az Imágó Egyesület folyóirataként létrejött *Imágó Budapestnél* is. Anna szerzőként is fontos szerepet töltött be a *Thalassánál*, amely nem utolsósorban éppen az ő kettős kötődésének, a pszichoanalízis és az irodalom találkozásának terében jött létre. Egyik kiemelkedő lapszámunk volt a 2005-ös, József Attila centenárium alkalmából megjelent szám, amely a költő munkásságának párhuzamairól és hatásáról szólt. Ennek egyik kiemelkedő darabja volt Annának [„Az »anyás« költő és az »ébresztő« tudomány: Ferenczi Sándor virtuális jelenléte József Attila életművében”](#) című dolgozata. Több más, később tanulmányköteteiben megjelent fontos írása is először a *Thalassában* látott napvilágot, így a [„Három testvér – háromféle kísérlet az elveszett gyermekkor visszahódítására. József Attila, Etelka és Jolán árvaságkompenzáló életstratégiái”](#) 2001-ben, a [„»Láttam, hogy a múlt meghasadt«. Terápiás modellből mágikus önteremtési rítus”](#) 2002-ben és a [„József Attila »freudi népdalai«”](#) 2003-ban. A Thalassa Alapítvány kiadásában jelent meg 2008-ban a [Typus budapestiensis. Tanulmányok a pszichoanalízis budapesti iskolájának történetéről és hatásáról](#) című kötetünk, amelyben Anna terjedelmes, forrásértékű tanulmányt publikált „A pszichoanalízis és a magyar irodalom” címmel.

Nincs időm arra, hogy Anna munkásságának jelentőségét méltassam az irodalomtörténet, a pszichoanalízis és nem utolsósorban a publicisztika, a múlt dokumentálása, a dramatizált és a vizuális ismeretterjesztés szempontjából. Csupán megemlítem, hogy sokoldalú tevékenységének hatása igen termékenynek bizonyult, erről tanúskodik a [„Nem való ez, nem is álom...”](#) címmel 2017-ben tiszteletére

megjelent válogatás a 15 esztendő „[Művészet és pszichoanalízis](#)” sorozat előadásából.

Én is azok közé tartozom, akik számára Anna munkássága, szellemi öröksége megkerülhetetlen lesz. Annához ugyanis nem csak kollegiális barátság, hanem lelki és szellemi rokonság is fűzött. „Rejtőzködő kitárulkozás” címmel írt rólam egy köszöntőt hetvenedik születésnapomon, 2016-ban. Ez a „rejtőzködő kitárulkozás” azonban talán még jobban jellemezte őt, mint engem. Éppen ezért is lett Annának az egyik legfontosabb műfaja az életrajz-írás, más szóval pszichobiográfia, amely lehetővé teszi, hogy másokról szólva, más életek mögé rejtőzve magunkról, a saját életünkről beszéljünk. „Önarckép-kísérlet, életrajzi hőseim tükrében”¹ című írásából idézek: „Az önmegvalósítás sikere azon múlik, kiről tudja bebizonyítani a szerző, hogy a világ színpadán folyó játékokban főszerepet játszottak. Én gyakran érzem úgy, hogy csak azért születtem meg, hogy emléket állítsak másoknak, akik önhibájukból – vagy attól függetlenül – felejtésre ítéltettek, noha megérdemlik, hogy számon tartsuk, és intim közelségből ismerjük őket. József Attilát nyilván nélkülem sem fenyegetné ez a sors, de talán a rejtkező természetű Színjátékos [Őze Lajos], és még inkább Jolán, azt hiszem, az én kíváncsiságomnak köszönheti jelentőségéhez méltó utóéletét. »Hőseim« talán csak egyvalamiben hasonlítanak egymásra – telhetetlen szeretetvágyukban. Adyval szólva mindannyian elmondhatták volna magukról: »Ezért minden: önkínzás, ének: / Szeretném, hogyha szeretnének / S lennék valakié, / Lennék valakié.« És eljött Valachi...”

Valachi, Valaki, vagyis a „personne”, ami franciául mindkettőt jelenti: „senki” és „valaki”. A rejtőzködő kitárulkozás: semmi és minden. 2006-ban, hatvanadik születésnapomon kaptam tőle egy dedikált példányt „*Amit szívedbe rejtesz.*” József Attila *égi és földi szerelmei* című könyvéből. Befejezésül a könyv mottójaként szereplő „A szív s a szem” című 1921-es József Attila vers utolsó strófáját idézem:

*„A szem, ha nincs vis-a-vis-ja,
Rejtett kincsét előhíjja,
S mosogatja gyötört lényét,
De ez már mit sem segít,
Vissza nem kapja a fényét,
Ha elsírta könnyeit.”*

¹ Lásd jelen számunkban.

Tverdota György

„Meglásd, ha majd nem leszünk...”*

Egyik legsikeresebb könyvében, amelyet József Jolánról írt, főhősét „önérvényesítő nőnek” nevezte. Ez a találó elnevezés halottunkra is illik, de csak jelentős módosítással. Anna nem önérvényesítő, hanem önmegvalósító nő volt. Neki nem kellett kitörnie a proletár külvárosból, mint a nagy költő nővérenek, hanem az írástudóvá válás nem könnyű, de legitim útját választhatta. Egyetemi diploma, újságírói pálya, tudományos fokozat, felsőfokú oktatói munka, írások, könyvek sorakoztak a pálya állomásain. Életműve és életpályája nem maradt torzó, a benne rejlő írói és szakemberi tehetséget kibontakoztatta. Önmegvalósító volt abban a talán még fontosabb másik értelemben is, hogy nem álmodozott, nem vesztegette el magát önmarcangolásban, hanem tervezett, és amit tervbe vett, azt nyomban meg is valósította.

Találkozásunkra a József Attila pszichoanalitikus vallomásait tartalmazó *Miért fáj ma is* kötet összeállításakor került sor nem sokkal a rendszerváltás előtt. Ebben a mondatban nagyon sok minden rejtőzik. Mindenekelőtt József Attila nevét kell kiemelnem, akinek alakja és teljesítménye mindannyiunk gondolkodásának középpontjában állt. A költő mindmáig erős összekötő kapocs, aki nélkül minden biztonnal Annához sem kerültünk volna olyan közel. Ehhez rögtön Szabolcsi Miklós nevét fűzöm hozzá, akinek József Attila ügyeiben mindannyian tanítványai voltunk. Ideális mester volt, ötleteket adott, irányt mutatott, s aztán nem szólt bele abba, hogyan váltjuk valóra a programunkat. Anélkül, hogy szervező munkát végzett volna, összehozott egy népes, igényes csapatot a „fiatal” József Attila-kutatókból. Nemzedékről nem beszélnek, mert Beney Zsuzsa, Szőke György és Tasi József ugyanúgy részét képezte ennek a közösségnek, mint Lengyel András és... Valachi Anna.

A csoport tagjai között szolidaritás, kölcsönös figyelem alakult ki. Ennek intézményesítésére nem véletlenül, először Valachi Anna gondolt. Nem véletlenül, mert önzetlen, integratív személyiség volt, kiváltképpen alkalmas emberi kapcsolatok egész hálójának megszövésére. Anna keresett meg engem, hogy alakítsuk meg a József Attila Társaságot. Ő ugyan szerényen Rigó Bélára mutogatott, mint ötletadóra, de az ősforrás számomra Anna maradt. Vele mentünk el Szabolcsihoz a társaság ötletével. Szabolcsi áldását adta vállalkozásunkra, egyúttal jelezve, hogy a tényleges szervezésben már aligha fog tudni részt venni. Ez nem sokkal a halála előtt volt. Természetes, hogy Anna lett a Társaság társelnöke. Ebben a közösségben nem ért egyet mindenki mindenkivel, mindahányan a magunk igaza mellett állunk ki, de szót

* Elhangzott 2018. december 15-én a Békásmegyeri Evangélikus Templomban

értünk egymással. A Társaság tagjaiként kaptunk hideget-meleget, és ez egyfajta sorsközösséget alakított ki közöttünk.

Annával tehát József Attila és Szabolcsi Miklós révén kerültünk kapcsolatba. *Miért fáj ma is* kötetünkbe dokumentumokat kerestünk, így jutottunk el Szabolcsinak egy Rapaport Samuval készített interjújáig, amely még a magnó előtti korszakban, kézi lejegyzéssel történt. Szabolcsi Valachi Annának adta át a nyersanyagot, és így ő készítette a kötetünk számára tanulmányt József Attila és Rapaport kapcsolatáról. A megismerkedésünk felidézése ezért természetes módon vonzza Anna másik nagy elkötelezettségét, a pszichoanalízis felé való tájékozódást. Ez József Attilából is következik, hiszen Rapaport indítását tanulmányozva Anna megértette, hogy a harmincas évek érett költőjét nem lehet eredményesen értelmezni a freudi inspiráció nélkül.

Csakhowy olyan szakember volt, aki nem elégszik meg a pontszerű egybeesések kimutatásával, hanem kíváncsian körülnéz a forrásvidéken is. Így került kapcsolatba a *Thalassával*, és így lett vezetője egy nagy sikerű, szinte tömegeket vonzó programsorozatnak, a Ferenczi Sándor Egyesület PIM-ben tartott „Művészet és pszichoanalízis” rendezvényeinek. Ezeken az esteken többen, magam is többször szerepeltem. Ezzel a népszerű sorozattal igen nagy előrelépést tett a pszichoanalízis és a kultúra közötti összefüggések kutatása, e vizsgálódás fontosságának felismertetése, és végső soron a József Attila-kutatás és a pszichoanalízis közös területeinek feltárása érdekében.

Még egy irányt kell megemlítenünk, amelyben Valachi Anna harmonikusan belesimult a József Attila Társaság törekvéseibe. Közösségünk rendszeresen lebonyolított konferenciákat, nem egyszer vidéken, Szekszárdon, Pécsen, Leányfalun, de gyakran a határainkon kívül is „József Attila és...” címmel, amelyeken az „és” után valamelyik modern magyar költő, író vagy valamilyen földrajzi hely következett. Anna ezeknek a rendezvényeknek állandó előadója volt. A forrásvidék feltárása, mint a mélylélektan esetében is, kiterjedt a modern magyar irodalom számos jelentős alkotójára. Különösen emlékezetes az a tanulmánya József Attila és Móricz kapcsolatáról, amellyel a leányfalui rendezvényünk irányvételét előkészítette és megalapozta. A József Attila – Flóra – Illyés háromszögről szóló nagy sikerű dokumentumdrámája aligha született volna meg a József Attila és Illyés konferencia nélkül, ahogy Juhász Gyula alakja is így került bele a programjába. Ez utóbbiakban a kiemelkedő íráskészségű szerző a szépirodalom irányában lépett túl a szűkebb szakmai munkán. Bécsbe is hívtuk, nem is egyszer, s nemigen hittem el, hogy komoly egészség-problémákkal küszködik, súlyos depressziójával magyaráztam a visszakoázást. Kiderült, hogy neki volt igaza: a konferencia nyilvánossága előtt kellett bejelentenem, hogy a József Attila Társaság társelnöke elhunyt.

Figyelemre méltó, hogy költőkről szólva Anna sosem érte be a mesterekkel. A nő mint múzsa, mint társ, mint a férfitársat segítő, majd mint önálló teljesítmények felmutatására is rátermett emberi lény egyre inkább figyelme centrumába került. Izgatta a női szerepeknek a modernség világában történt kiszélesülése, az ezzel járó konfliktusokkal együtt. Néha az volt az ember érzése, hogy ehhez a pozitív és teljesítőképes nőiséghez magából kölcsönzött vonásokat egyik-másik modelljének. Ő volt segítőkész, aki nem toladott mindenáron előre, igaz, az ő képességeivel erre

nem is volt szüksége. Ő volt kiváló szellemi teljesítmények megalkotására képes feminin személyiség. A Társaságunk kohéziót teremtő ereje. Ezért fog nagyon hiányozni a jövőben jelenléte. Munkásságának egésze József Attila felől sem belátható. Rákos Sándorról írt könyvében olyan szerzői teljesítményt vett szemügyre, aki nem a József Attila-i modell folytatója.

A halott érdemei egy rövid nekrológban felsorolhatatlanok. A búcsú szavaival kell félbeszakítanom mondandómat, és ehhez József Attilának egy különös szépségű mondatát idézem *A Dunánál* című ódából: „Meglásd, ha majd nem leszünk...” Csak olyan halott szólhat hozzánk ilyen kedvesen rejtélyes, gyöngéd, biztató fölénnyel, aki amíg élt, szeretett bennünket, és akit mi is csak szeretettel idézhetünk. Anna, mint komoly felnőtt is ezekkel a szavakkal figyelmeztet most bennünket arra a legnagyobb próbatételre, amelyre mi gyerekek még nem készültünk fel eléggé, s mely próbán ő már átesett.

Kedves Anna, nyugodj békében.

Takács Mónika

Budapest, 2018. december 15.²

Drága Anna,

ne haragudj, hogy eddig nem jelentkeztem, ahogy szoktam minden *Művészet és pszichoanalízis*³ után, tudod, most én voltam vele úgy, hogy egyszerűen nem ment.

A november 16-ai Nemes Livia-esttől amúgy is nagyon szorongtam, de jól sikerült, legalábbis azt mondják.

Pótlom most ezt a beszámolót. Szóval, vártunk néhány percet hat után a hallgatóságra a kezdés előtt, mert szép számmal eljöttek a barátságtalan hideg ellenére a PIM-be. Aztán a beszélgetőtársak az első sorban leültek, hogy jól láthassuk mindnyájan a Livia néniről készült filmet.

Éppen léptem volna fel a színpadra, amikor Nyerges Kati önkéntelenül felmutatta a telefonját, feladó: Horváth Vince, tárgy: Gyász. Egyetlen lakonikus mondattal voltam képes csak a közönség tudtára adni, ami történt: „Valachi Anna nemcsak hogy nem tud itt lenni, de már nincs köztünk.” Tévedtem, ott voltál velünk: hiszen egy órán keresztül érezhettünk Téged is mint Livia néni nem látható, de kérdéseiben, hallgatásában nagyon is erősen jelenlévő partnerét.

Meg hát ott voltál a szokásos „félrecsúsztott nyakkendőben” is. Tudod, egyet mindig bakizok, ez szinte a védjegyem a konferáláskor. Ezúttal szegény Livia nénit temettem el idő előtt, 2005-ben. Tetszett volna a beszélgetés, mert József Attila is szóba került, Livia néni Klárisok-elemzését is felidéztük, és beszélgettünk az irodalom szerepéről a terápiában. Azon is gondolkodtam, hogy ha éppen erőd engedte volna, és el tudsz jönni, akkor is nagyon gyötrődttél volna. Mert mindeközben Bécsben József Attila konferencia zajlott – nélküled. Egészen biztos vagyok benne, hogy mi ott mindannyian „felmentettünk” volna az alól, hogy velünk légy, mert tudtuk, hogy Attila neked mindenekelőtt való.

A beszélgetésünkbe tüntetés zaja hallatszott be az Egyetemi Templom előtt alkalmilag emelt színpadról. Biztos mondtad volna: „Magyar vagyok, de európai”, mert noha ezt Párizsról írta József Attila, azért nagyon is odaillett.

Képzeld, a minap egy barátom megkérdezte tőlem, hogy miért ilyen vargabetűvel keveredtem a PIM-be? Hát, elsőre nem is értettem. Miféle vargabetűre gondolsz,

² Elhangzott 2018. december 15-én a Békásmegyeri Evangélikus Templomban.

³ A [műhelybeszélgetés-sorozat](#) a József Attila Társaság, a Ferenczi Sándor Egyesület és a Petőfi Irodalmi Múzeum Közös rendezvénye. A sorozatot 2002–2016 között Valachi Anna, 2017-ben Valachi Anna és Takács Mónika, [2018-tól](#) Takács Mónika szervezte.

Gábor, kérdeztem? Hát a pszichológiára, mondta. Akkor döbbsentem rá, hogy tulajdonképpen mi Ferenczi Sándornak, „a szerelem művészelkü tudósának” köszönhetjük az ismeretségünket. Most, hogy utoljára írok Neked, elfog az a szinte közhelyesen kínos érzés, hogy mennyire keveset tudok rólad. Hogy is volt ez köztünk?

Literás blogodban, 2009-ben – a „[Holt mesterek társasága](#)” címűre gondolok – azt írod, „csak József Attilát szerettem volna jobban megérteni, amikor beleástam magam a Freud »feltalálta« – és magyar tanítványa: Ferenczi Sándor által továbbfejlesztett – tudományba”. (Velem meg éppen fordítva volt, a pszichoanalízis révén fedeztem fel újra József Attilát.)⁴

Mindenesetre mindketten tagjai voltunk a most harminc éve alakult Ferenczi Sándor Egyesületnek. 2003-ban aztán a *Művészet és pszichoanalízis* szervezésével kapcsolatban mindenféle gyakorlati ügyben kellett együttműködnünk. Egy idő után már rákérdeztél, ha nem tudtam ott lenni, miért?

Talán nem is emlékszel, hogy milyen mókás volt, amikor 2008-ban először adtam elő a sorozatban Szilágyi Gézaról, az est végén megmutattad, hogyan kellett volna a mikrofonba beszélni, hogy saját zaklatott levegővételem ne visszhangozzék olyan zavaróan.

Be kell vallanom, eleinte kissé idegen volt tőlem az újságírói könnyedség és az ismeretterjesztő elhivatottság, ami egy-egy téma megfogalmazása kapcsán jellemezte a megközelítésedet. De cikkeidből, könyveidből kiderült számomra, hogy nem kompromisszumról van szó: a tömör, találó költői címek, amiket többnyire a könyvek főszereplőitől kölcsönöztél mesterien – „mily mély a sekélység”! – alapos filológiai jártassággal párosulnak.

Mindig volt valami felfokozottság Benned. Csak kicsivel az est előtt, vagy épp a kezdetére érteztél meg, de gondolataid szinte a tested előtt járva, azonnal rá tudtál hangolódni a beszélgetésre.

Mint szerkesztőt úgy láttalak, hogy módfelett nyitott vagy és elfogadó. A *Nyugat* szerkesztőit képzeltem ilyennek: hamar és sokaknak szavaztál bizalmat. Mint kiderült, nekem talán többet is, mint másnak. Olyan sokat, hogy „kineveltél utódodul”, ahogy honlapodon írod.

Reméltem, hogy mint fogadott szellemi gyermeked felnövök a rám rótt feladathoz. Izgalmas volt veled együtt szerkeszteni az utóbbi három évadot. Köszönöm, hogy még utolsó gondolataid egyike is a sorozat és én lehettem, hogy „ajándékozó dühödben” megvetted Mészöly Miklós és Polcz Alaine levelezését, hogy a december 7-ei estre felkészülhessek...

És nem csak a sorozatot adtad nekem, hanem értékes ismeretségeket, amit meg is köszöntem sokszor, biztos unod is már, hogy annyit emlegetem. A sorozat 15 éves évfordulója alkalmából a tiszteletedre szerkesztett kötet⁵ ki akartuk fejezni a

⁴ Valachi Anna: Holt mesterek társasága. 2009. nov. 18. <http://www.litera.hu/netnaplo/holt-mesterek-tarsasaga>

⁵ Takács Mónika, Dede Éva, Kemény Aranka (szerk.): „Nem való ez, nem is álom”. *Válogatás a 15 esztendő Művészet és pszichoanalízis-sorozat előadásaiból.* Ferenczi Sándor Egyesület, József Attila Társaság, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2017. <http://jatarsasag.hu/nem-valo-ez-nem-is-alom-valogat-as-a-15-esztendos-muveszet-es-pszichoanalizis-sorozat-eloadasaibol>

köszönetünket, de éreztem, ennek már a sok veszteség nyomán támadt testi-lelki szenvedés közepette nem tudtál igazán örülni.

Voltak „holt mestereid”, de sok mestert neked kellett búcsúztatnod: Szőke Györgyöt, Nemes Líviát, Beney Zsuzsát. Aztán magad lettél a mester. „Nem középiskolás fokon” tanítottál, és a könyveiddel tanítasz eztán is sokakat! Aztán a kortársak, barátok: Stark András előadása helyett a rá emlékező estet együtt szerveztük... Neked kellett megírni Rigó Béla nekrológiát tavaly nyáron. Most értem igazán, miért voltál szinte dühös, miért volt ez annyira emberpróbáló számodra. Egy ponton – abortált címekkel, például „Édes Anna, a megértő”, Ferenczi után szabadon, és alkotói pályádat számba vevő szövegembriók elmentetlen tömkelegével a hátam mögött – úgy éreztem én is, hogy felelőtlenül ígértem Vincének, hogy vállalom a búcsúztatódon való felszólalást.

Ezeket Te mind elbírtad, szépen bírtad el. De azt már nem, hogy Dávidot, életed párját is el kellett engedned... utánamentél, szépen, stílusosan. A Nemes Lívia- emlékest napján, a bécsi József Attila konferencia alatt.

Tegnapelőtt a PIM-ben az adventi esten azok között említettek, akiket az idén elvesztett a Múzeum, pedig tudjuk, az ünnepeltek között is ott kellett volna szerepelned.

Most muszáj búcsúznom, mert megígértem Vincének, hogy rövid leszek. Tudod, mikor még együtt csináltuk a sorozatot, mindig én voltam az időfelelős. Téged nem szorít az idő már, hisz eloldottad a léggömböt a kosarától.

Ölellek: Móni(d)

Ui.: Jaj, még gyorsan hadd újságoljam, tegnap beszaladtam a Szabó Ervin Könyvtárba, mert idegesített, hogy csak elmondásból és a szakmai életrajzodból ismerem „szellemi elsőszülöttedet”, a *Színjátészó életeit* Öze Lajosról⁶. Szerencsére volt még kivehető példány. Örülnél, ha látnád, milyen gyűrött és kidekorált.

⁶ Valachi Anna: *A színjátékos életei. A főszerepben: Öze Lajos*. Hunga-Print Nyomda és Kiadó, Budapest, 1993.

Báthori Csaba

Valachi Annáról*

Jóembereink távozásakor feltolul a kérdés: mivel volt több életükkel a világ, és mivel lesz kevesebb nélkülük. Tudom, mindenki egyedüli példány – mégis: a sok rokon érték mellett mi az, ami kiváltságossá teszi a gyászt, és rendkívülivé avatja még egy szemérmes élet emlékét is? Ha Valachi Annáról csak annyit mondhatnék, hogy megőrizte érzékét és érdeklődését a Jó iránt (esküszöm, ennek a szónak még ma is van értelme), hogy megőrizte hűségét etikánk és ízlésünk iránytűje, József Attila iránt; ha csak annyit említhetnék, hogy nem rontotta meg a becsvágy, nem mámorította meg a hírnév szomjazása, nem csábította semmiféle határátlépés (bármit értsünk ezen), már igényt tarthatna külön emlékezetünkre.

Amikor megismertem, azzal a szokatlan érzéssel hódított meg, hogy már régen ismerem. Amikor 1998-ban, *Faust*-fordításom megjelenése után megkeresett, beszélgetni szeretne velem Goethéről, a műről, úgy kezdtünk társalogni, mintha épp lekerekítenénk egy régóta folytatott párbeszédet. Most, 2018 novemberében, váratlan elközlése előtt pedig mintha elkezdtünk volna egy másik beszélgetést, amely most már százféle ideig tart. Nem tudom, a halál több titkot tartogat-e, mint az élet. Mindenesetre az egyik legnagyobb talány az a bizonyosság volt, hogy két szó után tudtam: ő ahhoz a világhoz tartozik, amelyet szeretek. Most pedig majd ismét létrejön az a furcsa szellemi nyomaték, amely a holtak kiváltsága: hogy mind több kérdésben igazolódik, amit mondtak, pedig új szavakkal már nem mondanak semmit. Megvallom, törékeny árnya az elmúlt hetekben egyre élesebb körvonalakkal tűnedezett elő: fel-felködlött előttem az a kíváncsi újságíró-tekintet, amely beszélgetéseink közben észrevétlenül teremtette meg a hiányzó, képzelt múltat, s a közös érdeklődés intimitásával azonnal valamely etikai rend tagjává avatott bennünket. Hogy mivel fogott meg, milyen volt Anna jelenléte? Derűje ugyan folyamatosnak tűnt, de nem nélkülözte a szeszélyes bánatok és elkomorulások hullámvölgyeit. Gyermeki mosolya odaadást sejtetett, de a személyiség olykor-olykor hirtelen egy pillanat alatt megvonta magát és elfeketült a fekete indulatok ködében. Külseje vonzott, sokrétűen érdekelt. Sötét haj, tengerkék szempár: az ilyen asszonyi arcot nevezik *hétszépségnek* Erdélyben és a mesékben. A selyem zizegése, olyan volt a moccanása; de ha neheztelt, akkor képes volt kimereszteni haragja mind a tíz körmét; akkor felberzenkedett, mint valami fekete leopárd.

Valahányszor többet beszélünk két szónál, gyakran érzékelttem, hogy régi nagy szegénység és időtlen szenvedések felől közelít, miközben életének ezt a két alapvető tapasztalatát folyton befele gyűri, nem kívánja henye szavakkal szétpermetezni.

* Elhangzott a József Attila Társaság és a Ferenczi Sándor Egyesület megemlékezésén a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2019. január 7-én.

Valachi Anna későn kezdett publikálni; ötven fölött kezdett el éretten, a nyilvánosság előtt beszélni. Sokunknak úgy tűnt, ő az a hegymászó, aki egyetlen csúcsot ostromol szívósan, eltökélten, csillapíthatatlan szomjúsággal. És miután megmászta, rövid időre szép csendesen lekecmereg a magasból, de csak azért, hogy újra meg újra fölemelkedjék, és életének folytatásához megint teleszívja tüdejét magaslati levegővel. Ez a csúcs Annának – és sokunknak, akik Anna mellett és most már nyomdokain mászunk a magasság és mulandóság felé – először és másodszor és harmadszor, ismétlem: József Attila volt. Szívós és rendületlen elszánással szította fel ezt a témát újra meg újra, mintha azt üzenné: csak akkor vagyok én, ha róla beszélek magamról.

Anna számára örökös tisztítóútz volt ez a hallatlan költészet: a végtelen belélegzésének rítusa, amely a túl terhes külvilág ostromával szemben segített gyűjtögetni bizonyos belső szellemi-lelki ellensúly táplálékait. Fokról fokra, úgy tetszik, három királyi utat is talált ehhez az életfogytiglan tartó egzisztencia-tisztító légző-gyakorlathoz: a női környezet, a mélylélektani erőfeszítések és az egyes versek elemzésének útjait. Kerülte a tódító, tudálékos modort, fázott a partikuláris szempontoktól, rühellte a rikító kontúrokat. Noha elsősorban irodalomtörténész volt, nem tagadta meg újságírói hivatását, és olykor a szépirodalom határát súroló teljesítményekkel lepte meg az embert. Inkább szabatos volt, mint merész; inkább adatokat, ismereteket nyújtott és megnyugtatót, mintsem meghökkentett. Néha boldogságtól feldúltan bújt elő káposztásmegyeri rejtekéből, valahányszor egy-egy nagyobb munkát sikerült befejeznie. (Emlékszem, milyen örömmel jelentette be egyszer: elkészültem a Rákos Sándor-könyvvel. Talán ki se merte mondani ilyenkor: az ember megtisztul, de meg is semmisül a *tárgyon* és közben *önmagán* végzett ásatási munkák közben.)

Igen, emlékszem, több ízben is közölte: nem írok több könyvet. Aztán újra meg újra elkezdett örök kérdésekről beszélni. Most, hogy búcsúzunk tőle, hadd idézzem három egykori tengerész utolsó imáját. Mindhárom fohász süllyedő hajón hangzik el. És mindhárom kifejez valami lényegét Valachi Anna ethoszából. Az első egy föníciai szájából: *Uram, visszaadom az evezőt*. Tehát az élet egy evezős munkája, amelyet immár folytasson más. Az élet eltörik, az evező marad. A másikat egy dunai hajós rebegi el: *Most alszom, de nemsokára újra evezek*. Tehát az élet mozdulatlan álom, s ha véget ér, megint folytatódhat a semmi más, az evezés, a régi rítus, az életünk előtt már egyszer megismert hivatás. (Kosztolányi azt mondta: *a semmi ismerősebb*.) Tehát a tengerész csak az evezést tudja sorsnak elképzelni, akár a másvilágon is.

A harmadik sóhaj pedig így szól: *Istenek, ne úgy ítéljétek meg, mint valami istent, / hanem úgy, mint egy embert, / akit megsemmisített a tenger*.

Ki tudja, Annát ki és mi semmisítette meg? Talán József Attila volt az ő boldogboldogtalan tengere? Talán a névtelen betegség? Talán a kései társtalanság magánya? Talán ennek a baljós korszaknak fojtogató levegője? Mindegy. Ebben az új időben többet érintkezünk a közeli holtakkal, mint az egyre távolibb kortársakkal. És újra ráébredünk: a jelenlétet nem szünteti meg a nemlét. Legyen hát velünk az etikának e gyöngéd szomjazója, Valachi Anna, lappangó formákban, maradék életünkre.

Borgos Anna

Búcsú Valachi Annától*

Az ezredforduló környékén ismerkedtünk meg Annával, aki szinte azonnal nagy bizalmat és rokonszenvet ébresztett bennem. Nem sokkal ez után „szeretettel és mély rokonérzéssel” dedikálta nekem Bányai Lászlóról készített dokumentumkönyvét. Ez az érzés kölcsönös volt, emberi és szakmai értelemben is. Sok közös ügy és érdeklődés kötött vele össze, és vált további találkozások apropójává. A pszichoanalízis és irodalom határvidékén kószálás, az irodalomtörténet árnyékban lévő nőalakjainak, kapcsolatainak feltárása, a pszichobiografikus megközelítés. Mindig megnyugtató és inspiráló volt őt hallani és olvasni, és saját munkámban is folyamatosan éreztem megerősítő és bátorító figyelmét.

Már Anna korai színészi ambícióiban is jelen volt a szerepekbe bújás, az elrejtőzés és megmutatkozás vágya, a sorsok, történetek átélése és megmutatása, ami azután a valódi hivatássá vált írásban még erősebben (bár áttételesebben) kibontakozott. Nagy érzékenységét, azonosulási képességét, empátiáját kortársai is érezhették, de Anna személyes ismerőseiként viszonyult az általa kutató figurákhoz is. Ezért találhatta olyannyira alkalmasnak a pszichoanalízis közelítésmódját, nemcsak szerzők és szövegek elemzéséhez, de interszubjektív csatornaként is, melyen keresztül az analitikus (jelen esetben az irodalomkritikus) saját érzéseivel, benyomásaival, „viszontáttételével” is gyümölcsözően dolgozik. Ez az egyszerre személyes és intellektuális motiváltság termékeny utakra vezette, mindenekelőtt József Attila és a körülötte lévő nők tanulmányozásában, akiknek sorsában választ kereshetett és ráismerhetett saját életproblémáira, dilemmáira, traumáira is. József Attilában leginkább a szeretetéhség, az „árvaság”, a nehéz körülmények közepette utat találó tehetség, az identitáskeresés, az alkotói szublimálás motívumaira, illetve a pszichoanalízis mint eszköz és mint (ön)terápia alkalmazására, az íráson keresztül is.

József Jolánban kissé más módon ismert magára, őt magát idézve: „a legidősebb gyerek kötelezettségei a kisebb testvérekkel szemben, apja iránti bámulata és megcsalatottsága, ambivalens viszonya anyjával, a mozivarázs gerjesztette elvágyódás környezetéből, a megváltó házasság ideája, színészi képességei, szerepjátszó hajlandósága, írói tehetsége mind-mind saját magam egykori helyzetére emlékeztetett” – írta egy Nemes Livia szemináriumra készült előadásában.⁷

Elkötelezett, lelkesedő, vállaltan szubjektív és személyes viszonya volt az irodalomhoz. Ugyanakkor az elrugaszkodott spekulációktól és regényesítéstől megóvta precizitása, forrásismerete és intellektuális lelkiismeretessége. Ezt a szövegekkel kapcsolatos maximális gondosságot a *Thalassa* és az *Imágó Budapest*

* Elhangzott 2018. december 15-én a Békásmegyeri Evangélikus Templomban

⁷ Valachi Anna: Önarckép-kísérlet, életrajzi hőseim tükrében. A teljes szöveget lásd jelen számunkban

szerkesztőbizottsági tagjaként is képviselte és gyakorolta. Irodalmi színdarabjaiban viszont kissé szabadabban elengedhette írói-dramaturgi fantáziáját, és újra megélhette a színházhoz való kötődését is.

Nagy munkabírással, termékenységgel művelte szakmáját a nehezedő anyagi és személyes körülmények ellenére.

Szép Modigliani-arcából áradó figyelmét mindig érezhették barátai, ismerősei, kollégái, de érezhetően ő maga is erősen igényelte a figyelmet, elismerést, szeretetet. Amire rá is szolgált, talán többre is, mint amennyit kapott. A szó valódi értelmében szeretetre méltó ember volt.

Nyugodj békében, Anna.